

Om globala problem och konsten att prioritera

Olle Häggström

I den aktuella boken *How to Spend \$50 Billion to Make the World a Better Place*¹ – en lättversion av den tidigare *Global Crises, Global Solutions*² – redovisar den kontroversielle danske statsvetaren och miljödebattören Bjørn Lomborg den utredning han kallar ”Copenhagen Consensus 2004”. Till sin hjälp hade han en panel av världsledande nationalekonomer, och uppgiften bestod i att medelst en kostnads- och intäktskalkyl prioritera mellan 17 olika projekt av världsförbättrarkaraktär: åtgärder mot sådant som exempelvis AIDS, malaria, undernäring och global uppvärmning samt (som en lite udda fågel i sammanhanget) rivandet av globala handelshinder. I slutet av förra året recenserade jag i starkt negativa ordalag *How to Spend \$50 Billion* i denna tidskrift³. En något nedkortad version av min recension publicerades också i Västerbottens-Kuriren⁴, något som föranledde ekonomerna Göran Bostedt, Runar Brännlund och Bengt Kriström att i ett inlägg några dagar senare anmäla avvikande uppfattning på en rad punkter⁵. Min avslutande replik⁶ var mer avsedd som en klatschig avrundning av diskussionen än som det slags fördjupande resonemang som ämnet för vårt meningsutbyte egentligen förtjänade, och avsikten med dessa rader är att i någon mån ta igen den skadan.

Den huvudsakliga kritik mot Lomborg som jag förde fram i min recension kan sammanfattas i följande tre punkter:

- (1) Copenhagen-panelens prioriteringslista presenteras i ett skimmer av vetenskaplig objektivitet, på ett sätt som gömmer de moraliska ställningstaganden som ligger till grund för deras kalkyler. Innan vi tagit ställning till exempelvis huruvida utrotningshotade djur har ett egenvärde eller blott bör värderas i förhållande till den ekonomiska avkastning de kan tänkas ge, eller hur högt vi värderar vår egen välfärd i förhållande till kommande generationers, är det överhuvudtaget inte möjligt att väga de olika projekten mot varandra.
- (2) Panelens låga värdering av klimatfrågan – de tre projekten riktade mot global uppvärmning hamnade sist på deras lista – grundar sig i en orimligt hög prioritering av vår egen välfärd på kommande generationers bekostnad, ett ställningstagande som maskerats till en 3%-ig diskonteringsränta.
- (3) Den fiktiva engångssumma om 50 miljarder dollar panelen satts att allokera är löjligt låg. Eller skulle verkligen 50 dollar per person fördelat på världens en miljard rikaste människor vara en välavvägd summa att satsa på att rädda världen?

Låt mig ta upp dessa i tur och ordning. Beträffande (1) tolkar Bostedt et al min recension som att jag ”säger prioriteringar baserade på samhällsekonomiska kalkyler överhuvudtaget”. Men självklart behöver vi de samhällsekonomiska kalkylerna. Vad jag hävdar är blott att så snart vi har att prioritera två eller flera satsningar vilkas mål inte är identiska, så måste vi innan kalkylen alls går att genomföra ta ställning till hur vi värderar de olika målen mot varandra. Felet består inte i att kalkylen tar stöd i sådana ställningstaganden – det måste den göra – utan i att dessa inte redovisas, och i att resultatet av kalkylen framställs som ett objektiva faktum obefläckat av subjektiva värderingar. I ett färskt brandtal för nationalekonomin i Dagens Nyheter diskuterar Lars Calmfors⁷ vikten av att hålla isär fakta och

1 Lomborg, B. (2006) *How to Spend \$50 Billion to Make the World a Better Place*, Cambridge University Press.

2 Lomborg, B. (2004) *Global Crises, Global Solutions*, Cambridge University Press.

3 Häggström, O. (2006) Att rädda världen – så kostnadseffektivt som möjligt, *Humanisten* 6/2006.

4 Häggström, O. (2006) Absurt om fördelen att vänta, *Västerbottens-Kuriren*, 9 december. Denna text jämte de två följande finns samlade på <http://www.math.chalmers.se/~olleh/vetenskap.html>

5 Bostedt, G., Brännlund, R. och Kriström, B. (2006) Att inte prioritera är cynism, *Västerbottens-Kuriren*, 13 december.

6 Häggström, O. (2006) Försöker gömma moraliskt ställningstagande, *Västerbottens-Kuriren*, 15 december.

7 Calmfors, L. (2007) Begripligt men förödande att forskare flyr samhällsdebatten, *Dagens Nyheter*, 2 januari.

värderingar, och målar upp bilden av å ena sidan en kår av forskande nationalekonomer som presenterar sakliga och värderingsfria analyser, och å andra sidan allehanda intressegruppsföreträdare som på olika sätt förvanskar resultaten av dessa analyser för att bättre passa deras egna värderingar. Exemplet med Copenhagen-panelen visar att förhållandet mellan fakta och värderingar på nationalekonomins område inte alltid är fullt så oproblematiskt som Calmfors vill framställa saken, och att ett ohederligt hanterande av detta förhållande förekommer även inom den profession han så lidelsefullt försvarar.

Punkt (2) i min kritik är som synes ett specialfall av (1). Den 3%-iga diskonteringsränta jag vänder mig emot innebär inte bara att en intäkt eller utgift om ett år värderas 3% lägre än om den inträffat idag, utan också att en om 100 år värderas till blott en tjugondel av en idag. Denna närmast totala likgiltighet inför framtiden medför för de problem Copenhagen-panelen satts att prioritera att de av mest långsiktig art mer eller mindre automatiskt hamnar lägst på listan; härav alltså panelens låga prioritering av åtgärder mot global uppvärmning. Naturligtvis artikuleras inte den underliggande likgiltigheten inför framtiden explicit i den recenserade boken – en underlåtenhet som i själva verket är ganska typisk för allehanda ekonomiska kalkyler. Valet av diskonteringsränta är uppenbarligen av enorm betydelse framför allt i långsiktiga analyser, och inbegriper, som den amerikanske beslutsteoretikern Shane Frederick⁸ i ett förtjänstfullt försök att föra upp diskussionen på bordet framhåller, en rad svåra etiska och andra överväganden. Ändå, påpekar Frederick, tycks praxis vara att diskonteringsräntor på mellan 2% och 10% (!) postuleras utan närmare motivering.

Den hårdaste kritik Bostedt et al riktar mot min Lomborg-recension rör punkt (3) om det låga totala belopp Copenhagen-panelen satts att allokeras. Med viss polemisk iver skriver jag att de 17 projekten ”inte i första hand [borde] ställas mot varandra utan hellre mot vår fortsatt ökande konsumtion av chips, läsk, platt-TV-skärmar och semesterresor till Thailand”, vilket får Bostedt et al att framhålla att jag här ”blandar ihop två diskussioner. Den ena är hur mycket världssamfundet bör satsa på de globala utmaningar vi står inför, medan den andra är vilka av dessa [...] vi kan komma längst i att lösa med ytterligare en satsad krona”. Att hålla det totala beloppet lågt i analysen innebär att det är den omedelbara marginalnyttan av olika satsningar man studerar, och att döma av de reaktioner jag fått inte bara från Bostedt et al utan även från andra ekonomer är det en gängse uppfattning att det är just denna marginalnytta som är det relevanta då vi står inför ekonomiska prioriteringar. Är denna uppfattning riktig, och är det rätt och rimligt att hålla isär de två diskussioner jag här ”blandar ihop”? Mitt svar på båda frågorna är nej, och för att motivera detta vill jag ta stöd i ett enkelt exempel.

Var och en av oss står ständigt inför olika val och prioriteringar i våra privatekonomier. Antag att jag gör en marginalnyttkalkyl för att utröna vilket eller vilka av mina olika behov jag i första hand bör söka tillgodose. Ett av dessa består i att jag är törstig, och marginalnyttkalkylen visar att det bästa jag för 10 kr kan göra för att tillgodose detta är att köpa en flaska vatten. Om jag istället hade 10 000 kr att disponera på törstsläckningsområdet skulle den bästa åtgärden vara inte att köpa 1000 flaskor vatten, utan istället att låta borra en brunn. Denna möjliga åtgärd kommer inte att synas i marginalnyttkalkylen då ju en satsning om 10 kr på brunnsborring ger noll i utbyte, och det är detta fenomen jag syftar på då jag i min recension skriver att den Lomborgska utgångspunkten ”på förhand utesluter de riktigt stora greppen”. Både lönsamheten i att angripa de globala problemen och fördelningen av resurser mellan de olika projekten beror av hur stora resurser vi totalt har att spendera på dem. Marginalnyttkalkylen förutsätter därför (för att alls vara relevant) att vi redan bestämt oss för att vår totala satsning på att lösa de globala problemen skall hållas liten – en utgångspunkt som jag med tanke på problemens omfattning menar förtjänar att ifrågasättas. Vi ser samtidigt att de två diskussioner Bostedt et al anklagar mig för att blanda ihop i själva verket intimt hänger samman och inte kan behandlas separat från varandra.

---

8 Frederick, S. (2006) Valuing future life and future lives: A framework for understanding discounting, *Journal of Economic Psychology* 27, 667-680.

Jämte denna problematisering av marginalnyttkalkylen som grund för prioriteringar har jag en annan – måhända mer naiv – invändning mot det självklara i att separera de två diskussionerna. Vi kan nämligen tänka oss att vi jämte de 17 ursprungliga projekt som panelen behandlat ta upp ett 18:e sådant: privat konsumtion. Den av Bostedt et al förordade separeringen innebär då att de 17 projekten vägs emot varandra inbördes, och att de först därefter vägs mot det 18:e. Detta synes mig misstänkt likt ett implicit ställningstagande om att det 18:e projektet av någon anledning är av överordnad betydelse i förhållande till de övriga – ännu en utgångspunkt jag gärna vill ifrågasätta. Visst stöd för min misstanke hittar jag i Bostedts et al formulering om att vi i Sverige årligen satsar miljarder ”på så kallade 'klimatprojekt' vars effekter knappt är mätbara. Att inte ställa frågan om dessa miljarder kan användas på något annat sätt till mänsklighetens nytta ter sig för oss cyniskt”. Med en mer förutsättningslös syn på den privata konsumtionens betydelse hade de istället kunnat peka på att vi i Sverige årligen satsar *ännu* fler miljarder på att köpa godis. Att inte ställa frågan om *dessa* miljarder kan användas på något annat sätt till mänsklighetens nytta ter sig för mig *ännu* mera cyniskt.